

Een stille revolutie

Het voortgezet onderwijs verandert in relatieve stilte, nu eens van binnenuit. In welke mate nemen educatieve uitgeverij dat waar, zijn ze wel in staat om op een sectorale verschuiving te anticiperen? Bestaat er eigenlijk wel een toekomst voor de traditionele bijdrage van educatieve uitgeverij?

Educatieve uitgeverij van vo-lesmateriaal zien zich anno 2009 geconfronteerd met een aantal lastige vraagstukken. Om de gevolgen van de crisis te doorstaan, zit de hand op de knip. Waar het kan, wordt bezuinigd. Dat is verstandig als je de beloofde resultaten onder de streep veilig wilt stellen. Tegelijk is het dom als je vorm wilt geven aan een nieuwe rol in de oude, vertrouwde keten van het voortgezet onderwijs. Waarom is dat nodig dan? Je hoeft niet briljant te zijn om in te zien dat de digitalisering van het onderwijs, het veranderen van de onderwijspopulatie, gratis schoolboeken, de vraag om maatwerkachtige oplossingen en de rol van de overheid enorme veranderingen in vraag en aanbod van lesmateriaal tot gevolg zullen hebben.

Stel je voor dat educatieve uitgeverijen morgen opnieuw uitgevonden zouden worden: hoe zouden ze de organisatie dan inrichten? Zouden ze de bestaande organisaties exact kopiëren of zou

Er bestaat een toenemende mismatch tussen de vraag van de markt en het aanbod van educatieve uitgeverijen

met de wetenschap van nu de educatieve uitgeverij van de toekomst er heel anders uitzien met andere rollen? Als dat laatste voor de hand ligt, dan bestaat er nu dus een mismatch tussen de vraag van de markt en het aanbod van educatieve uitgeverijen. En ook tussen de nogal traditioneel ingerichte organisaties en uitdagingen die zich op korte termijn aandienen. Van die uitdagingen lijkt digitalisering de as te zijn die voor alle andere problemen een oplossing biedt en tegelijk voor uitgeverij een van de problemen vormt.

Plaats- en tijdonafhankelijk

Het duurt nog maar een paar jaar en dan hebben we overal en altijd draadloos en gratis toegang tot internet. Allerlei kennis en nieuws pikken we op, waar we ook zijn en op elk moment van de dag. Leren wordt net als arbeid plaats- en tijdonafhankelijk. Een leerling in trein of bus heeft met een laptop straks alles binnen handbereik. Over de plek van de computer in het onderwijs kun je maar een ding voorspellen: digitaal onderwijs zal sterk toenemen en dat gaat uiteindelijk ten koste van gedrukt materiaal. Hoe snel het gaat en hoe radicaal de overgang zal zijn, dat weet niemand. Maar duidelijk is wel dat docenten, de schoolorganisatie, de dwang van overgang en diploma en educatieve uitgeverijen

de vertragers zijn in dit proces en de leerlingen – onze screen agers- samen met voortjagende digitale ontwikkelingen de versnellers.

Wat kun je op internet nu aan lesmateriaal aantreffen dat daar niet door educatieve uitgeverij is weggezet? We zoomen in op het mooie vak biologie dat we even als ‘pars pro toto’ voor het totale plaatje inzetten en binnen deze beperking hebben we bij lange na nog niet de pretentie een totaalbeeld te geven.

Zo bestaat de individuele biologiedocent: die maakt digitale lessen naast de methode voor eigen gebruik. Motief: hij vindt zulke digitale lessen onvoldoende bij de methode aangeleverd en hij heeft ook een eigen visie op digitale didactiek. De methode van naam en faam bood

tot voor kort nog een cd-rom aan: altijd lastig en probleemgevoelig. De uitgeverij is eigenlijk te laat gekomen met een online versie. Voorbeeld

Dat docenten niet in staat zouden zijn zelf (digitaal) lesmateriaal te ontwikkelen, dat kun je nu wel vergeten...

van zo'n zelfontworpen les is ‘Koolmees in de tuin: dikke pruimen!’. Uitgelegd wordt dat de koolmeesjongen rupsen eten. Dat minder rupsen minder schade aan het blad veroorzaken. Dat meer bladmoes een gezondere boom oplevert en dus ook betere vruchten. Het onderwerp fotosynthese wordt hier in een biologische keten

Kopzorgen van uitgeverij

Gratis schoolboeken	Druk op de prijs Afname gebruik werkboeken Verschuiving balans methode/eigen materiaal ten gunste van het laatste Toename gratis en ‘geleende’ content
Digitalisering	Traditionele businessmodellen passen niet bij de snelle wereld van internet waar ‘gratis’ normaal is en begrippen als ‘kwaliteit’ en ‘didactisch verantwoord’ op een hellend vlak zijn gekomen
Vraag om maatwerk	Binnen uitgeverijen zijn niet de juiste competenties aanwezig om andersoortige relaties met scholen aan te gaan. Daarnaast is het businessmodel niet geschikt voor maatwerk en de organisatie over het algemeen te traditioneel en te weinig innovatief om aan nieuwe klantwensen tegemoet te komen
Leerlingen zijn veranderd	Een toenemend aantal leerlingen leert minder gemakkelijk met traditionele leermiddelen als het klassieke duo leer- en werkboek. Dat is vervelend voor uitgeverijen die hun verdienmodel en toekomstprojecties hierop hebben gebaseerd
Docenten zoeken praktische oplossingen om hun werk goed te doen	De oplossingen liggen steeds minder in bestaande methodes en materiaal Dus: zelf lesmateriaal maken, content-sharing, voorbeeldlessen uitwisselen: alles digitaal
Overheid	Overheid tast integriteit educatieve uitgeverij aan door ze keer op keer als geldwolven af te schilderen. Daarnaast wiki-initiatieven om gratis materiaal ter beschikking te stellen

gebracht waardoor een breder begrip voor de werking van de natuur kan ontstaan. Natuurlijk wordt het proces van fotosynthese zelf ook uitgewerkt en voor de visualisatie ervan biedt een scherm met animaties meer mogelijkheden dan een traditioneel lesboek. Het kan niet anders of er zijn honderden docenten die zulke lessen hebben ontworpen.

Daarnaast opereert de megalomane individuele docent van het soort dat een complete methode maakt en die gratis beschikbaar stelt aan collega's. Een voorbeeld hiervan is Roberto Cristofoli van het Mondriaan College in Oss. Zijn biologie-site 'Zootrack.nl' bevat zowat alles wat je voor goed biologieonderwijs nodig hebt. In de jaren negentig beweerden

Weer een ander initiatief komt van *digilessen* vo: op dertig augustus 2007 besloten 21 scholen samen digitaal leer materiaal te gaan maken en te delen. Op deze scholen zijn 'arrangeurs' aangesteld om de digitale materialen te produceren. Arrangeurs zijn medewerkers van de school die leer materialen maken. Deze materialen worden gemaakt in het zogenaamde scorm-formaat, zodat zij kunnen worden toegepast binnen elke Electronische Leeromgeving (ELO). Daarnaast is een website met een database opgezet om informatie en de geproduceerde lessen te delen. In dit netwerk bestaat een samenwerking C3: drie Carmel-scholen die veel aandacht besteden aan de ontwikkeling van kwalitatief hoogwaardige content, ontwikkeld door docenten van de eigen school. Vervolgens wordt de content beschikbaar

parallelklassen te hoeven opvoeren. Bovendien kunnen leerlingen thuis of waar dan ook een gedeelte van de uitleg terugkijken.

Wat laat dit korte overzicht zien? Dat er zichtbaar en onzichtbaar een grote beweging in de scholen gaande is. Ontwikkelen van eigen, veelal digitaal, materiaal neemt een hoge vlucht en wel uit verschillende motieven. Het kan gaan om een gepassioneerde vakdocent die zoekt naar mooi materiaal dat hem het leven wat aangenamer maakt (lees: minder correctiewerk). Het kan ook de schoolleiding zijn die zoekt naar financieel voordeel in de toekomst of een betere profilering van de eigen identiteit en/of schoolvisie. Al die internet initiatieven zijn nu nog versnipperd, maar vormen een krachtige revolutie als ze elkaar vinden en worden opgelijnd en dat gaat zeker gebeuren. Dan ontstaat lesmateriaal door het onderwijs zelf gebakken op de werkvloer. Deze ontwikkeling wordt verder aangejaagd door het gebruik van digitale schoolborden waarop allerlei afbeeldingen en tekstcomponenten worden gescand. Herkomst en auteursrecht: dat houdt niemand meer bij. Content, spelletjes, oefeningen, filmpjes, animaties: ze schieten als paddenstoelen uit de grond. Het zou zo maar kunnen zijn dat er nu al zoveel hergebruik is van gescande plaatjes en tekeningen en leentjebuur van teksten uit methodes dat er geen beginnen meer aan is om het allemaal op te sporen en te vervolgen. De uitdaging voor educatieve uitgeverij ligt in het verwerven van een prominente rol bij dat oplijnen en bundelen van deze enorme schat. Die schat ligt nu nog verspreid over een groot gebied en is deels ook nog in de modder verscholen.

Al die internet initiatieven zijn nu nog versnipperd, maar vormen een krachtige revolutie als ze elkaar vinden en worden opgelijnd en dat gaat zeker gebeuren

educatieve uitgeverij altijd dat docenten niet in staat zouden zijn om zelf materiaal te ontwikkelen. Dat kun je dus wel vergeten bij het zien van deze site. Het verschil met toen zit hem in de beschikbaarheid van handige formats en allerlei tooltjes om lesmateriaal, oefenvormen en toetsen relatief snel en eenvoudig in elkaar te zetten. Je hoeft geen nerd te zijn om dit te kunnen maken. Als biologie-uitgever zou ik me hier echter wel zorgen over maken: hier presenteert zich een geduchte concurrent, gratis en goed. Misschien kun je er maar beter direct een bod op doen, als de site tenminste niet vol staat met je eigen materiaal. Het lijkt erop dat de site parallel loopt met de Malmberg methode *Biologie voor jou*. Hoe dat zit met toestemming van de uitgever, dat wordt niet duidelijk, maar mijnheer Cristofoli hanteert zelf wel strenge regels in zijn 'disclaimer', dus hij zal het allemaal wel goed geregeld hebben. Wat een mega inspanning!

gesteld voor de andere scholen, opnieuw gearrangeerd en gebruikt. Binnen dit kader zijn ook verschillende biologielessen opgenomen en dit is natuurlijk nog maar het begin van iets heel groots. Verwant aan de arrangeurs zijn de 'onderwijsarchitecten' van de Esloo-onderwijsgroep'. En het gaat maar door: ene mijnheer Van der Wal ontwikkelt animaties voor *'Biodesk.nl'*. Gelukkig is het niet zijn bedoeling docenten werkeloos te maken, maar om extra ict-mogelijkheden te bieden binnen en buiten de les. Uiteraard is alles weer gratis. Vooruit: nog een dan: *'Bioplek.nl'* van Scholengroep Cambium, Zaltbommel. Tenslotte zijn er de films van 'de ideale les', door uitmuntende docenten. Codename Future uit Den Haag maakt ze en er bestaat bijvoorbeeld een biologieles over ademhaling. Er zijn ook docenten die delen van hun lessen zelf opnemen om een stuk instructie niet drie keer aan

Auteurs achterhaald?

Voor een deel begint de ellende van de uitgeverijen bij auteurs. Zij vormen een elite rond de grote titels van educatie. Generaties zijn ermee opgegroeid en soms wordt weemoedig

Een ander voorbeeld in deze categorie is *'Biologiepagina.nl'*, beheerd door de heer Smeenk van de KSE te Etten-Leur. Hij vermeldt dat de hoofdstukken op *'Biologiepagina.nl'* voor de brugklas gebaseerd zijn op de methode *'Nectar'* (Noordhoff Uitgevers), evenals de bovenbouw vwo en voor de havo bovenbouw op *'Biologie voor jou'*. *'Biologiepagina.nl'* ziet er niet erg gelikt uit, maar kan ook al gratis gebruikt worden in ruil voor aanbrengen van mooi internet materiaal.

Verwachte veranderingen lesmateriaal vo 2008-2013

Toename digitale leermiddelen	Van 22% naar 51%
Toename zelfgemaakte digitale leermiddelen	Van 9% naar 18%
Zelfgemaakt (digitaal en papier samen)	Van 23% naar 29%
Afname gebruik methoden	Van 56% naar 30%

Bron: SLO Leermiddelenmonitor, 2008

teruggedacht aan de 'Geo Geordend', 'Getal en ruimte', 'Biologie voor jou' enzovoorts. Edities hebben zich in de loop der jaren aangepast aan nieuwe ontwikkelingen: de Mammoetwet, de basisvorming, de tweede fase, de komst van het vmbo. Achter deze methoden zitten gezaghebbende auteurteams die nogal de neiging hebben decennia lang invloed uit te oefenen op de toekomst van 'hun' methode. Je hebt wel eens horen zeggen: 'ze blijven met hun dikke reet langdurig in het pluuche zitten'! Dat trekje van auteurs valt overigens wel goed te begrijpen. Allereerst hebben ze bij aanvang van de methode veel tijd voor weinig geld gestoken in schrijftactiviteiten en research. Daarnaast het bijwonen van eindeloze vergaderingen op de uitgeverij, de Brasserie in Amersfoort en de etablissementen in Utrecht, waar het soms uitpuilt van vergaderende auteurteams. Oprecht inhoudelijk gedreven als ze zijn, en ambitieus ook, hebben ze vaak jaren van hun privéleven opgeofferd aan de titels van hun hand. Als het grote succes dan eindelijk komt – een jarenlange investering- en de tonnen eindelijk op de rekening

De educatieve auteur van de toekomst is de klant van nu

worden gestort, ontstaat er begrijpelijkerwijs een defensieve houding. Het marktaandeel moet te allen tijden worden veilig gesteld, de nieuwe rijkdom worden geborgd. Dus de doorontwikkeling van een methode heeft per definitie de neiging zich op de grote middenmoot te richten, waar de afzet- en omzetvolumes het hoogst zijn. Dit systeem werkt nogal beklemmend. Voor educatieve uitgeverijen ontstaat er een dubbel gevoel. De trouwe auteurs die zoveel hebben gebracht, worden op een zeker moment ook een 'pain in the ass'. Ze belemmeren de uitgevers voldoende vers bloed aan de auteurteams toe te voegen, want die maken de spoeling dunner. Tegelijk zijn die auteurs van decennia geleden zelf ook ouder geworden en wat eens een voorsprong was, kan nu gekeerd zijn in een nadeel, zeker nu er zulke grote veranderingen op til zijn. De remmende voorsprong is ingetreden. Het veld werkt nog wel met de methodes van naam en faam maar ontwikkelt er, zoals gezegd, steeds meer materiaal naast. De methodes vormen nog wel het anker van de leerlijn, het ijkpunt voor het behalen van kerndoelen, overgangen en diploma's, maar niet meer de garantie voor fijn, modern, deels digitaal onderwijs waar leerlingen en docenten goed mee uit de voeten kunnen

en plezier aan beleven. Als het zelfvertrouwen van de docent toeneemt – wat overigens niet vanzelfsprekend is – komt er zeker een moment dat men het educatieve standaardwerk laat voor wat het is. Dat is een geleidelijk proces, maar het komt wel.

De klant centraal

Dat methoden ooit echt definitief afgevoerd worden, kun je afleiden uit ontwikkelingen op internet en met name de rol van de klant. Als je problemen hebt met software, met de verbinding of met de computer zelf is het vaak niet de leverancier die de kwestie oplost maar dat zijn de klanten. Op internet vind je allerlei suggesties hoe je de problemen kunt aanpakken en meestal in een taal en op een manier die je goed begrijpt. Ten opzichte van de oude economie gaat

de klant een totaal andere rol spelen. Lego geeft een goed voorbeeld met het concept Lego Digital Designer.

De klant ontwerpt met de bekende blokjes op internet, kan kleuren kiezen en krijgt vervolgens exact thuis geleverd wat hij zelf gebouwd heeft. Ook zijn er rankings rond de beste Lego-ontwerpen: de meest gewaardeerde constructies verschijnen als product in de winkel. Het ligt toch werkelijk voor de hand dat een dergelijke ingrijpende verandering bij het ontwikkelen van lesmateriaal gaat plaatsvinden. Niet meer exclusief vanuit de educatieve uitgeverij, maar met en door de onderwijsprofessionals zelf. De educatieve auteur van de toekomst is de klant. En wie weet: ook met een echt serieus te nemen aandeel voor de leerling als eindgebruiker.

Kunnen docenten wel leermiddelen arrangeren?

De educatieve uitgever	De school
Een methode biedt de zekerheid dat kerndoelen, eindtermen en kwalificatiedossiers zijn afgedekt.	Zeker, maar dat kunnen we zelf ook regelen op een slankere en goedkopere manier. Lesmateriaal ontstaan en meervoudig getest binnen de eigen school staat dichterbij de leerling dan methodisch materiaal dat 'op afstand' is ontwikkeld.
Een methode biedt continuïteit.	Dat is waar, maar als continuïteit alleen uit een methode moet komen en niet anders is geborgd in de organisatie is er ook wat mis.
Een methode biedt vernieuwing doordat grotere bedrijven onderwijsmethoden ontwikkelen, kunnen voortdurende innovaties de producten beter maken.	Uitgeverijen lopen met hun logge model achter de werkelijkheid aan. Waar zijn al die mooie innovaties dan? Hebben we een mooie didactiek voor digitaal leren gemist?
Uitgeven is een complex multidisciplinair vak. Docenten beschikken niet over de competenties zelf materiaal te maken.	Zelf gemaakt lesmateriaal zorgt voor een enorm commitment en cohesie binnen de school en het team. Mits goed gefaciliteerd kunnen bepaalde docenten uitstekend lesmateriaal maken: dat konden ze toch ook voor uitgevers?
Over het geheel gezien en alles doorberekend (uren) is een methode goedkoper.	Een school die het slim aanpakt (goede regie en begeleiding) kan met eigen materiaal veel geld in de zak houden. Verschillende uitgevers die nagenoeg de zelfde methode produceren: dat ziet er ook niet goedkoop uit en is zeker niet duurzaam.
Docent te belangrijk voor onderwijs om hem/haar achter een computer te zetten.	In het licht van toekomstig te behalen financieel voordeel, kunnen geschikte docenten worden gefaciliteerd met tijd.

Zo lijken de dagen geteld te zijn voor decennia lang zittende auteursteams, die zichzelf in stand houden vanwege de gouden ketting waarmee ze aan de uitgeverij verbonden zijn. Educatieve uitgeverijen doen er wijs aan om nieuwe producten niet meer op de historische wijze te bemensen, maar direct meer flexibiliteit en vernieuwing in te bouwen en te garanderen. Ontwikkel met de klanten zelf. Dit komt ook ten goede aan het voorkomen van allerlei auteursrechterlijke kwesties verbonden aan ongebreidelde digitale verspreiding en verrijking van content op internet. Uitgeverijen moeten naar een optimaal flexibel model van creatie, waarbij kopers en gebruikers een steeds grotere rol gaan spelen. Dat betekent het einde van het traditionele uitgeefproces, ook het einde van geijkte rollen binnen de uitgeverij: misschien wel die van de educatieve uitgever zelf.

Reorganisatie van de educatieve uitgeverij

Het gaat echt niet te ver om te stellen dat de meeste onderwijsvernieuwingen geworden zijn wat ze zijn dankzij de educatieve uitgevers. En dat wordt hier heel positief bedoeld. Zonder de investeringen van uitgevers en de enorme inzet van iedereen in het productieproces om het allemaal (net niet) op tijd te laten verschijnen, was er van de basisvorming helemaal niets terecht gekomen. Maar je kunt je ook afvragen of dat nu nog steeds een waarheid is. Tegenwoordig hoor je

Uitgeverijen zitten in een lastig parket

de opmerking dat onderwijsinnovatie plaatsvindt niet dankzij, maar ondanks uitgevers. Het traditionele materiaal van uitgevers ziet men dan als remmend op ontwikkelingen. Uitgeverijen zitten in een lastig parket. Het gebouw, de ict en vooral de mensen worden betaald vanuit de structurele omzetten waarop educatieve uitgeverijen sinds jaar en dag konden rekenen. Die tijd lijkt nu snel voorbij te gaan. Dat betekent dat het roer om moet. De oude plannen uit lang vervlogen tijden van drie, vier jaar geleden kunnen met een vrolijk 'toedeledokie' het ronde archief in.

Een herbezinning op de toekomstige positie van educatieve uitgevers kan worden ingezet met een grootschalig onderzoek naar wat scholen echt allemaal doen en willen. Noem het maar intelligence. Dan zal blijken dat de panelen gaan verschuiven, dat andere competenties aan boord moeten komen, dat de organisatie zich moet aanpassen aan de verwachte revenuen van nieuwe businessmodellen. Naarmate er minder papier naar de scholen gaat, minder drukkosten, minder distributie, zal het omzetvolume van educatieve uitgeverijen rap afnemen. Het is de vraag of educatieve uitgeverijen dat kunnen opvangen met andere dienstverlening en hoe snel ze dit changement kunnen realiseren. De komende vijf jaar worden cruciaal, dat kun je wel concluderen uit het Leermiddelenonderzoek van het SLO. Deze grote verschuiving gaat directies hun baan en bonus kosten. Maar de continuïteit van dat prachtige vak educatief uitgeven en de bijzondere kennis en content in uitgeverijen moeten wel gewaarborgd blijven. Alleen in een jas met een heel andere snit, met een andere kleur en andere stof en waarschijnlijk een paar maten kleiner.

Coos Salomons werkte als uitgever en manager bij Meulenhoff Educatief, SDU, LDC en Malmberg. Sinds 1 april 2009 werkt hij als zelfstandig adviseur vanuit SalomonsVanRossum BV.

Met grote dank aan de inzichten en voorbeelden van Henk Slagers, biologiedocent, die vanuit de dagelijkse onderwijspraktijk het midden weet te vinden tussen zelfgemaakt, aantrekkelijk digitaal onderwijs, de inzet van een goede methode en de eisen die de school stelt als specifieke overgang- en diplomafabriek.

De sfeerversterker van Cors van den Berg

Regels op school

Regels zijn er om prettig met elkaar samen te leven. Ze vertellen je wat wel en niet mag. Op school heb je dagelijks te maken met regels. Stel je voor dat jullie de regels op school zelf kunnen bepalen. Hoe zou de school er dan uitzien? Volg het stappenplan.

Stap 1: Zoek het uit

1. Zoek uit welke regels er op jouw school gelden. Kijk bijvoorbeeld op de website van je school of in het leerlingenstatuut. Of misschien weet je ze uit je hoofd.
2. Schrijf op een apart vel in je eigen woorden op welke belangrijke regels er zijn over:
 - orde op school.
 - hoe je met elkaar omgaat.
 - uiterlijk/kleding.
 - de lessen.
 - gebruik telefoon, internet, mp3-speler etc.

Stap 2: Jouw mening

1. Kies 1 regel die je goed vindt. En leg uit waarom je dat vindt.

Regel: _____,
want _____

2. Kies 1 regel die je niet zo goed vindt. En leg uit waarom.

Regel: _____,
want _____

Stap 3: Brainstorm

1. Maak groepjes van vier. Welke nieuwe regel willen jullie invoeren? Brainstorm daarover met elkaar en schrijf alles wat je bedenkt op. Kies samen de beste nieuwe regel om een minder goede schoolregel te vervangen. Onze nieuwe regel: _____

Stap 4: Zie het voor je

Hoe zou de school eruit zien als jullie regel wordt ingevoerd? Zou het bijvoorbeeld gezelliger zijn? Zou je er beter leren? etc.

1. Beschrijf dat zo levendig mogelijk:

Stap 5: Poster

Maak een poster met jullie voorstel. Schrijf daarop duidelijk welke nieuwe schoolregel jullie willen invoeren. Presenteer de poster aan de rest van de klas.